

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВНИХ ФОРМУВАНЬ

В даній статті проведений огляд основних методик оцінки ефективності діяльності та конкурентоспроможності сільськогосподарських кооперативних формувань, визначено їх переваги і недоліки. При аналізі літературних джерел встановлено, що існують різні методики щодо оцінки конкурентоспроможності, які використовуються провідними спеціалістами і науковцями в інших країнах досить успішно адаптовано до вимог та особливостей конкурентних відносин у вітчизняній економіці. Проте нами зазначено, що на сьогодні відсутня загальноприйнята методика визначення та оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства і тим більше сільськогосподарського кооперативного формування. Нами проведено аналіз ефективності діяльності кооперативів, здійснено групування, виділено переваги, недоліки та запропоновано удосконалення методу SWOT – аналізу за допомогою використання економіко-статистичного моделювання.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкуренція, стратегія, кооператив, економіко-статистичне моделювання, SWOT – аналіз.

Олена Радова

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ КООПЕРАТИВНЫХ ФОРМИРОВАНИЙ

В данной статье проведен обзор основных методик оценки эффективности деятельности и конкурентоспособности сельскохозяйственных кооперативных формирований, определены их преимущества и недостатки. При анализе литературных источников установлено, что существуют различные методики по оценке конкурентоспособности, используемые ведущими специалистами и учеными в других странах, которые довольно успешно адаптированы к требованиям и особенностям конкурентных отношений в отечественной экономике. Однако нами отмечено, что на сегодняшний день отсутствует общепринятая методика определения и оценки конкурентоспособности сельскохозяйственного предприятия, тем более сельскохозяйственного кооперативного формирования. Нами проведен анализ эффективности деятельности кооперативов, осуществлена группировка, выделены преимущества, недостатки и предложено усовершенствовать метод SWOT – анализа, используя экономико-статистическое моделирование.

Ключевые слова: конкурентоспособность, конкуренция, стратегия, кооператив, экономико-статистическое моделирование, SWOT - анализ.

Olena Radowa

METHODOLOGIES FOR ASSESSING THE COMPETITIVENESS OF THE AGRICULTURAL COOPERATIVE FORMATIONS

In this article, a review of the main methodologies for assessing the efficiency and competitiveness of the agricultural co-operative groups, identified their strengths and weaknesses. In the analysis of the literature found that there are different methods to assess competitiveness, used by leading specialists and scientists in other countries, which are quite well adapted to the requirements and characteristics of competition in the domestic economy. However, we noted that

segodneshny day is no generally accepted method of determining and assessing the competitiveness of the agricultural enterprise, the more agricultural cooperative formation. We analyzed the effectiveness of the activities, carried out grouping, highlighted the advantages, disadvantages, and offered to improve the method of SWOT - analysis using economic and statistical modeling.

Keywords: competitiveness, competition, strategy, cooperative, economic and statistical modeling, SWOT - analysis.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Оцінка ефективності діяльності та конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, зокрема і сільськогосподарських кооперативних формувань надає можливість чіткіше уявити позицію суб'єкту господарювання на ринку, його конкурентний статус і можливий конкурентний потенціал.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблемі проведення оцінки ефективності діяльності та конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств присвячена низка праць як вітчизняних науковців, так і вчених країн СНГ. Зокрема, Т. Амблер, І. Ансофф, А.Г. Бідик, М.І. Гельвановський, Ю.М. Наумова, В.Д. Немцов, О.А. Нужна, С.І. Степаненко. В.В.Росоха [1-9].

Метою статті є огляд сучасних методик оцінки ефективності діяльності та конкурентоспроможності сільськогосподарських кооперативних формувань, визначення їх переваг і недоліків та їх удосконалення.

Викладення основного матеріалу дослідження. Конкуренція як економічне явище ринкового середовища в Україні почала досліджуватися лише на початку 90-х років ХХ ст., тому більшість наукових досліджень, що стосуються питань оцінки конкурентоспроможності, базувалася на методиках, розроблених в інших країнах. Аналізуючи літературні джерела можна сказати, різні методики щодо оцінки конкурентоспроможності, які використовуються провідними спеціалістами і науковцями в інших країнах досить успішно адаптовано до вимог та особливостей конкурентних відносин у вітчизняній економіці.

Слід зазначити, що сьогодні відсутня загальноприйнята методика визначення та оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства і тим більш сільськогосподарського кооперативного формування.

До основних методів оцінки конкурентоспроможності підприємства В.В. Россоха відносить метод різниць, індикативний метод, метод рангів, метод аналізу ієрархій, метод балів, і метод еталона, конкурентний статус фірми [9].

Бідик А.Г. вважає, що застосовуючи метод балів можна визначити узагальнюючу кількісну оцінку становища підприємства в конкурентній боротьбі при наявності кількох конкурентів [3].

Важливим методом оцінки конкурентоспроможності підприємств є метод стратегічного планування та управління, який базується на складанні стратегічного балансу (SWOT - аналіз).

Метод SWOT (у перекладі з англ. – сила (strength), слабкість (weakness), можливості (opportunities) та загрози (threats)) ґрунтується на підході, який дає змогу вивчати зовнішнє й внутрішнє середовища підприємства разом. За допомогою цього методу можна встановити взаємозв'язки між силою й слабкістю, які властиві підприємству, і зовнішніми загрозами та можливостями. До основних переваг SWOT– аналізу належать: систематизація знань про внутрішні й зовнішні чинники, що впливають на процес стратегічного планування; визначення конкурентних переваг і формування стратегічних пріоритетів; періодичну діагностику ринку та ресурсів фірми.

В.Д. Немцов і Л.С. Довгань виділяють ряд методичних підходів до оцінки конкурентоспроможності підприємства, які суттєво відрізняються за своєю сутністю та базою формування показників конкурентоспроможності і в залежності від специфіки галузі та спеціалізації підприємства їх застосування можливе в різних варіаціях. Цими методами є:

метод, заснований на теорії ефективної конкуренції; підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємства, які пов'язують її рівень із показниками якості (конкурентоспроможності) продукції, що випускається; методи, засновані на теорії конкурентної переваги; метод бенчмаркінгу або метод конкурентного аналізу [6].

Даний метод визначає рівень конкурентоспроможності за такими параметрами: частка підприємства на ринку; фондовіддача; рентабельність реалізації продукції; рівень продуктивності праці; частка собівартості продукції, що випускається, у виручці від її реалізації; цінний сегмент. Але, ми вважаємо, що цей метод важливо адаптувати до сільськогосподарських формувань, доповнивши показниками, що мають важливе значення для оцінки їх діяльності.

М.І. Гельвановський в залежності від рівня застосування розрізняє два види бенчмаркінгу:

1) стратегічний бенчмаркінг — процес забезпечення відповідності стратегії компанії ключовим чинником успіху в галузі і стратегіям поведінки конкурентів;

2) операційний бенчмаркінг — детальніший, ніж стратегічний, оскільки він направлений на створення конкурентних переваг у різних функціональних напрямках діяльності фірми — собівартості виробництва, ефективності продажу, дослідженнях і розробках тощо [4].

Оцінюючи ефективність діяльності підприємства, необхідно визначити вплив факторів, що визначають його конкурентоспроможність. Згідно з теорією ефективної конкуренції найконкурентоспроможнішими є підприємства, де найкраще організована робота всіх підрозділів і служб. Оцінка ефективності роботи кожного підрозділу передбачає оцінку ефективності використання ресурсного потенціалу підприємства. На думку О.А. Нужної в основі методу лежить оцінка чотирьох групових показників або критеріїв конкурентоспроможності [7].

У першу групу об'єднані показники, які характеризують ефективність управління виробничим процесом: економічність виробничих витрат, раціональність експлуатації основних фондів, досконалість технології виготовлення товару, організація праці на виробництві. У другу групу об'єднані показники, які відображають ефективність управління обіговими засобами: незалежність підприємства від зовнішніх джерел і фінансування, здатність його розплачуватися за своїми боргами, можливість стабільного розвитку організації в майбутньому. До третьої групи належать показники, котрі дають змогу мати уявлення про ефективність управління збутом і просуванням товару на ринку за допомогою реклами та стимулювання. У четверту групу входять показники конкурентоспроможності товару та його ціна.

Така оцінка конкурентоспроможності охоплює всі найважливіші показники господарської діяльності підприємства, виключає дублювання окремих з них, сприяє швидкому та ефективному одержанню даних про фактичний стан підприємства на галузевому ринку.

Оманним в оцінці конкурентоспроможності підприємства є й загальноприйнятий тест лідерства через "частку на ринку". Існує багато прикладів того, коли підприємство, володіючи найбільшою часткою ринку, за своєю прибутковістю знаходилися далеко позаду конкурентів, у яких показник частки ринку був значно нижчим. Це означає, що не їм, а вони платять за становище лідера. Дослідження Т. Амблера показали, що зростання частки ринку підприємства іноді стає передумовою автоматичного підвищення його доходів. Проте часто це ніяким чином не впливає на показники діяльності фірми [1].

Але важливо сказати, що знижуючи роль показника частки на ринку в тестуванні конкурентоспроможності суб'єкта діяльності не можна. Так, за словами С.І. Степаненка, підприємство, якому належить лише незначна частка ринку, рано чи пізно буде витіснене з ринку і буде поставлена під сумнів його життєздатність [8].

Ю. М. Наумова зазначає, що у конкуренції високих результатів досягають ті аграрні підприємства, що виробляють високоякісну продукцію, задовольняючи потреби споживачів. Удосконалення якості продукції істотно впливає на попит на неї і прибутковість аграрних підприємств [5].

Поряд із підвищенням якості продукції дуже вагомим чинником є регулювання рівня цін на товари власного виробництва шляхом цінової конкурентоспроможності. Чим вона вища, тим більша можливість у товаровиробника знизити ціни на свій товар порівняно з ринковою ціною, при якій забезпечується беззбитковість його виробництва, а також забезпечується збільшення обсягу реалізації, що дозволяє досягти переваги перед конкурентами.

Звідси в ціновій конкурентоспроможності поряд із ціною велике значення має виробництво сільськогосподарської продукції з низькою собівартістю, що дозволяє мати високу рентабельність, одержати великі прибутки на одиницю продукції.

На нашу думку, розглянуті методики визначення конкурентоспроможності стосуються в основному промислових підприємств. Вони не в змозі врахувати особливості сільського господарства. Крім того вони:

- по –перше, досить складні в розрахунках та інформаційному забезпеченні;
- по – друге, допускають суб'єктивність при виборі порівняльних показників та методик їх розрахунку;
- по – третє, вони не дозволяють в водночас охопити всі фактори внутрішнього і зовнішнього середовища і вивести один інтегрований показник рівня конкурентоспроможності окремих сільськогосподарських кооперативів.

Зараз прямі способи оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, тим більше сільськогосподарських виробничих кооперативів, поки що не розроблені аграрною економічною наукою. Тому важливе значення має розробка схеми моніторингу економічної ефективності функціонування та конкурентоспроможності сільськогосподарського кооперативу та заходів по забезпеченню її підвищення (рис.1).

Важливим елементом розробки стратегії є оцінка конкурентоспроможності. На нашу думку, це можна зробити більш якісно, застосовуючи метод SWOT – аналізу, але з певними змінами факторів оцінки.

Оскільки основним недоліком розглянутого SWOT– аналізу є суб'єктивність вибору та ранжування чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, виникає потреба у виборі методичного підходу, який дозволить правильно визначити базу та критеріїв порівняння, а відтак оцінити позицію підприємства щодо конкурентів на обраному сегменті ринку.

На нашу думку, до складу узагальнених показників оцінки ефективності діяльності кооперативів доцільно включати платоспроможність, яка відображає можливість підприємства повертати кредитні ресурси і ліквідність, що відображає спроможність підприємства швидко розраховуватися за короткостроковими зобов'язаннями.

Оцінку конкурентоспроможності в АПК варто проводити з максимальним обліком особливостей дії законів і не тільки стосовно конкуренції, попиту та пропозиції, але, у першу чергу, закону вартості. Звідси до грошової оцінки результатів господарювання потрібно підходити з особливою обережністю, маючи при цьому на увазі, що вартісні показники є основними.

Для сільськогосподарських підприємств важливим критерієм господарювання є ступінь раціональності використання земельних ресурсів. Тому, оцінюючи рівень конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства, не можна не враховувати вказаний критерій, оскільки оцінка конкурентоспроможності підприємств аграрної сфери не буде повною і достовірною. Окрім земельних ресурсів, в оцінку конкурентних позицій слід включити показники забезпеченості господарства засобами виробництва, трудовими ресурсами та матеріалами.

Ми пропонуємо визначати вплив виробничо – ресурсного потенціалу на ефективність виробництва і конкурентоспроможність за допомогою інтегрованого показника - виробництва товарної продукції на 100 га сільськогосподарських угідь. Для цього доцільно застосувати методи економіко – статистичного моделювання.

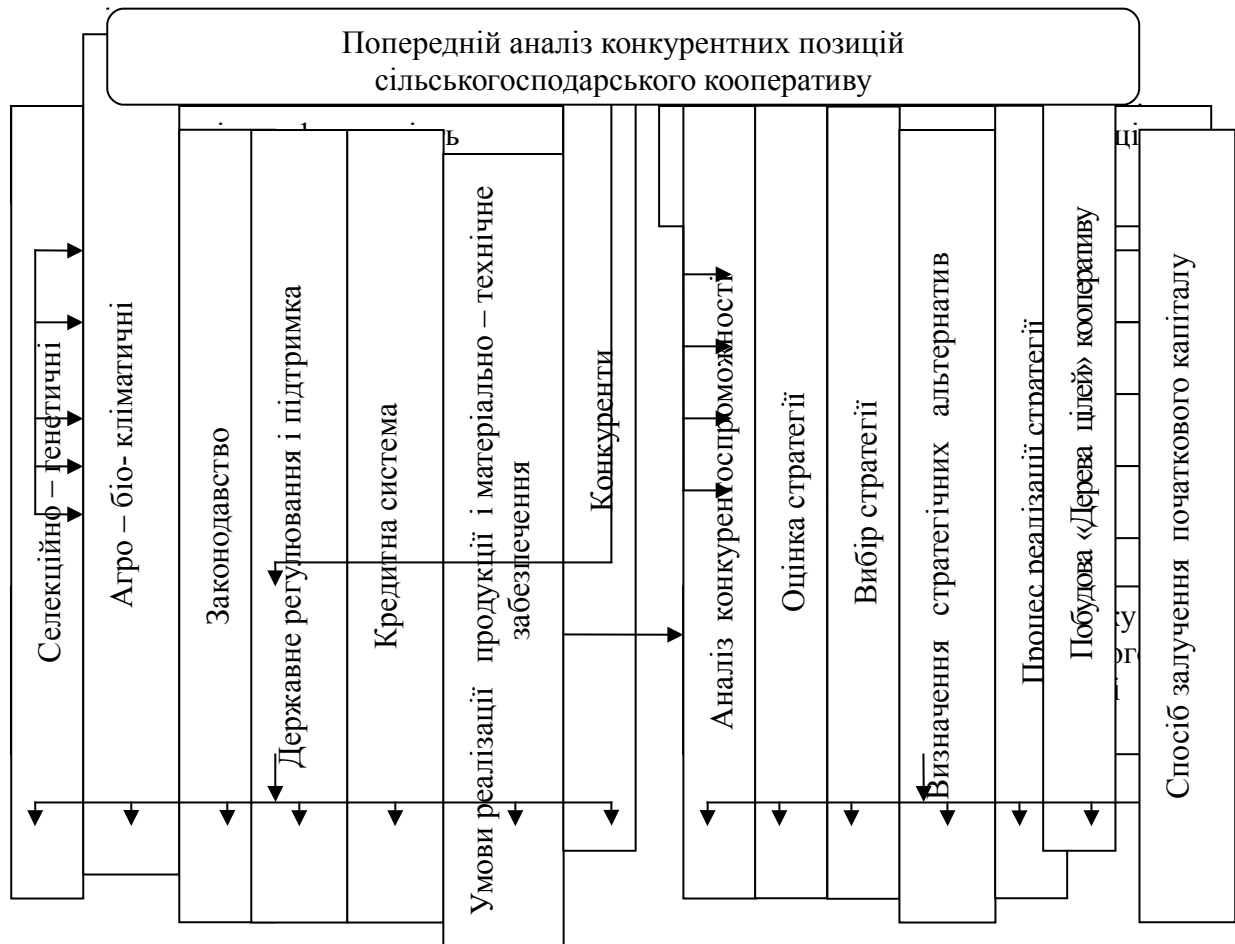

Рис. 1. Схема моніторингу економічної ефективності функціонування та конкурентоспроможності сільськогосподарських кооперативів

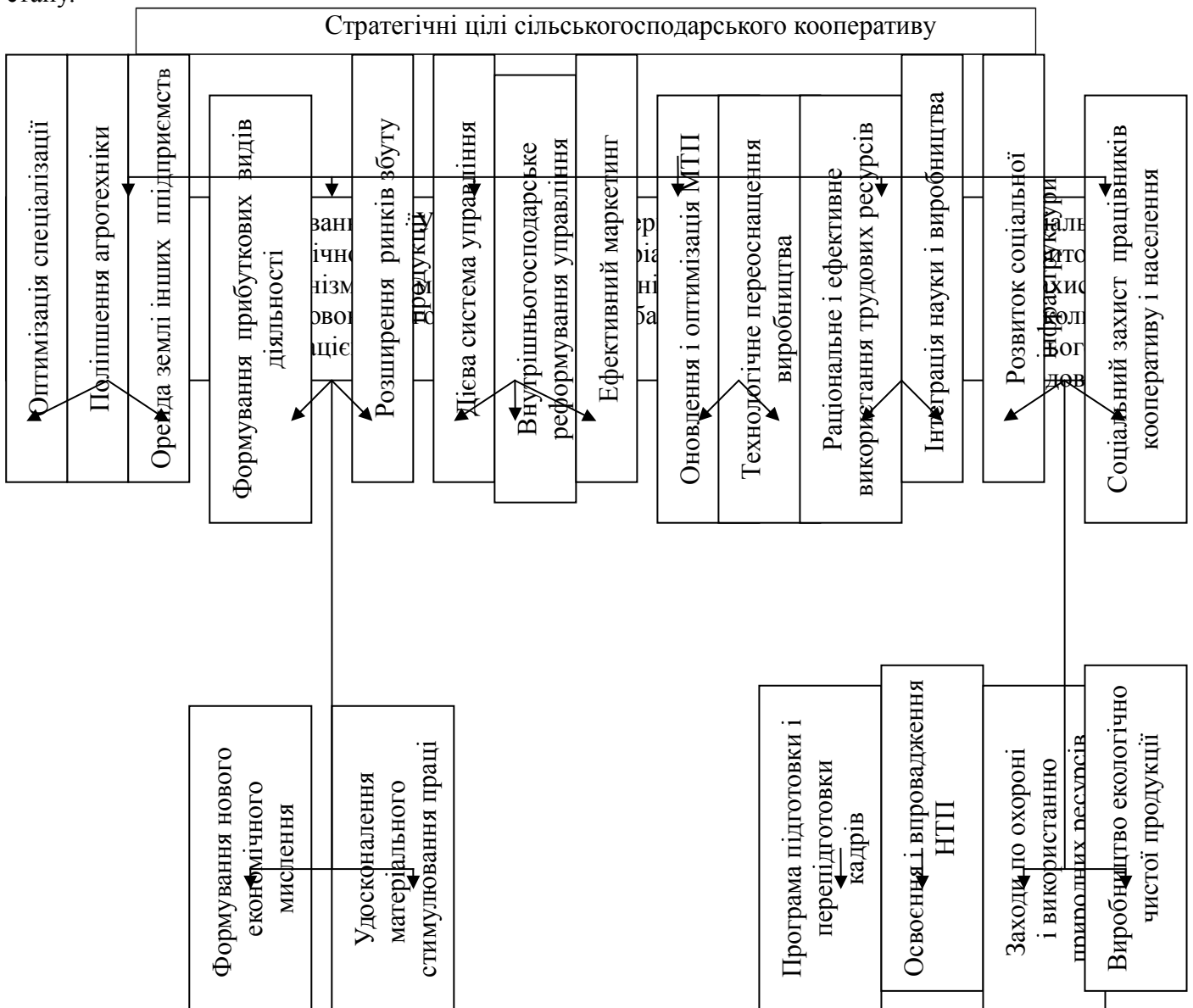
Залежність результативного показника Y від факторів X_i , що характеризують наявність в господарстві землі (з урахуванням її якості), засобів виробництва та трудових ресурсів, як свідчить логічний, графічний і математичний аналіз, можна інтерпретувати рівнянням прямої лінії виду:

$$y = a_0 + a_1 X_1 + a_2 X_2 + \dots + a_n X_n, \quad (1.1)$$

де: $a_0, a_1, a_2 \dots a_n$ - параметри рівняння.

Результатом застосування економіко – статистичних моделей може бути: визначення ефективності використання виробничо - ресурсного потенціалу; розробка перспектив розвитку господарства; визначення перспективних напрямків інвестування кооперативів та підготовка інформації для розробки стратегії розвитку підприємства. Як критерій оцінки успішності роботи кооперативу пропонується середній показник теоретичного рівня виробництва товарної продукції на 100 га сільськогосподарських угідь по регіону брати за одиницю, а відношення цього показника до середньорегіонального буде оцінкою використання виробничо – ресурсного потенціалу окремого господарства.

Нинішній стан сільськогосподарських кооперативів вимагає нового, якісного підходу до розробки стратегії розвитку підприємства, прогнозу, оцінки та аналізу їх конкурентного стану.

Рис. 2. «Дерево цілей» сільськогосподарського кооперативу

Формування стратегії необхідно проводити на підставі трьох компонентів: суспільних потреб, внутрішніх можливостей підприємства і ситуації, яка склалась в галузі. Визначення суспільних потреб повинне бути важливим пунктом в розробці стратегії. Ці потреби можна задовольнити в тій мірі, наскільки це дозволяють ресурси підприємства. Тому розробка стратегії розвитку кооперативу повинна дати відповідь на три основних питання: які напрями господарської діяльності необхідно розвивати; які потреби в капіталовкладеннях; яка можливість віддачі за обраними напрямками.

Розробка стратегії являє собою динамічний процес, що визначає врахування умов зовнішнього середовища, обстеження слабких і сильних сторін підприємств. Відповідно розробка стратегічних програм розвитку кооперативів потребує: визначення стратегічних цілей кооперативу; його виробничої програми; стратегії зростання. Чітке визначення цілей необхідне при розподілі обмежених ресурсів, прогнозуванні можливих негативних наслідків впровадження господарських рішень, діагностиці проблем (рис.2).

Як видно з рис. 2, за сучасних умов прийнятним є вибір таких напрямків розвитку, які дозволяють максимально концентрувати матеріальні і фінансові ресурси та ефективно використовувати та підвищувати кваліфікацію трудових ресурсів. Розробка стратегії розвитку кооперативів визначає формування оптимального земельного фонду шляхом оренди земельних угідь у суб'єктів, які мають право власності на них. Отримання певних доходів як вирішальна ціль асоційованих членів кооперативу обмежує вибір напрямків їх виробничої діяльності. Як правило, кооператив спрямовує свої матеріальні і фінансові ресурси на пріоритетний розвиток виробництва окремих видів продукції.

Завоювання перспективного конкурентного статусу кооперативу вимагає здійснення заходів по оптимізації спеціалізації господарства.

В обслуговуючих кооперативах (наприклад машино – технологічних станціях), це - оптимізація складу машино – тракторного парку з урахуванням зведеного плану проведення механізованих технологічних операцій.

На наш погляд, вирішувати ці проблеми можна успішно за допомогою економіко – математичного моделювання. Все це забезпечує високий рівень конкурентоспроможності кооперативних формувань на перспективу.

Не менше важливим фактором конкурентоспроможності сільськогосподарського кооперативу виступає конкурентний аналіз зовнішнього середовища. Оцінка впливу зовнішнього середовища на рівень конкурентоспроможності підприємства розглядається в основному в контексті стратегічного менеджменту.

Висновки і перспективи подальших розробок. В даній статті проведений огляд основних методик оцінки ефективності діяльності та конкурентоспроможності сільськогосподарських кооперативних формувань, визначено їх переваги і недоліки. При аналізі літературних джерел встановлено, що існують різні методики щодо оцінки конкурентоспроможності, які використовуються провідними спеціалістами і науковцями в інших країнах досить успішно адаптовано до вимог та особливостей конкурентних відносин у вітчизняній економіці. Проте нами зазначено, що на сьогодні відсутня загальноприйнята методика визначення та оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства і тим більш сільськогосподарського кооперативного формування. Ми запропонували удосконалити метод SWOT – аналізу за допомогою використання економіко-статистичного моделювання.

На нашу думку, аналіз конкурентоспроможності, хоч і передбачає застосування стратегій, але повинен здійснюватися в контексті стратегічного маркетингу. Ця позиція ґрунтується на самій суті конкуренції та конкурентоспроможності як економічних категорій. Мова у даному випадку йде не про підвищення конкурентоспроможності з метою вдосконалення системи управління підприємством, а про покращення системи стратегічного

управління, що призвело б до завоювання лідируючих позицій на споживчих ринках, зростання обсягів продажу, формування у споживачів лояльного й позитивного ставлення до продукції або наданих послуг.

Література

1. Амблер Т. Практический маркетинг / Пер. с англ.; под ред. Ю.Н. Каптуревского. - СПб: Изд-во "Питер", 1999. - 400 с.
2. Ансофф І. Стратегічне управління: пер з англ. / Наук. ред. і авт. переділ. Л.І. Евенко. - М.: Економіка, 1989. - 519 с.
3. Бідик А.Г. Підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва // Економіка АПК. - 2003. - № 6. - С. 115-121.
4. Гельвановский М.И. Конкурентоспособность в микро-, мезо- макроуровневом измерении // Рос. эконом. Журнал.- 1998.- №9.- С. 66-77.
5. Наумова Ю.М. Про конкурентоспроможність аграрних підприємств у сучасних ринкових умовах // Економіка АПК, 2008 №8 С. 124-129.
6. Немцов В.Д., Довгань Л.С. Методика оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства // Економіка АПК. - 2010. - № 5. -С 7-9.
7. Нужна О.А. Оцінка рівня конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств // Економіка АПК, 2010 № 4 С. 111.
8. Степаненко С.І. Про визначення рівня конкурентоспроможності переробних підприємств // Економіка АПК.- 2001.- № 5.- С. 56-58.
9. Россоха В.В. Методичні аспекти формування та розвитку потенціалу підприємств аграрної сфери АПК // Економіка АПК. - 2005. - № 8. - С. 39-44.

***Рецензент:** Добрунік Тетяна Пилипівна, к.е.н., доцент кафедри економіки, організації та обліку в АПК Одеського національного економічного університету.*